

Abstract.

Antoshkin V.K. Integration factors and processes in the management of strengthening the socio-economic security of agribusiness subjects.

In the article integration factors and processes of formation and strengthening of socio-economic safety of agrarian enterprises are considered. Their manifestations, differences, typologies have been revealed and the importance of application in management for strengthening of socioeconomic security in perspective has been substantiated. Examples of integration agro-formations are presented and their effectiveness is determined. In their quality agro-corporations and agrohholdings with foreign capital are offered. The innovative and marketing (market) competitive advantages of such entities in management, including from the standpoint of socio-economic security in the national, European, world agrarian markets.

Key words: *agribusiness subjects, socio-economic security, management, integration factors, processes, competitive advantages, agrarian market.*

УДК 332.2.021

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА, ДОСВІД, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**АНТОЩЕНКОВА В.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ.,
КРАВЧЕНКО Ю.М., К.Е.Н., СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми в загальному вигляді. Земля, як довічний засіб виробництва повинна працювати і найголовніше забезпечувати віддачу, а отже господар повинен не вижимати з неї останні «соки», а хазяйнувати на ній, і так щоб не було соромно перед нащадками. Земельні ресурси мають специфічні особливості, які і відрізняють цей ресурс від інших засобів виробництва і відводять їй в сільськогосподарському виробництві і в економіці держави першочергове значення. Вже доведено століттями, що при дотриманні ефективних і ощадних технологій виробництва продукції, земля тільки покращує свої властивості. Однак потрібно точно визначитися, хто на землі господар. А отже, земельна реформа в Україні була і залишається надзвичайно актуальною. А враховуючи європейський вектор розвитку, запровадження ринку землі в Україні є неминучою дійсністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в країнах з різним суспільно-політичним укладом існує різний рівень централізації та децентралізації управління земельними ресурсами та й

досвід проведення земельної реформи має свої особливості, а в багатьох випадках і недоліки. Земельні відносини виступають центром дослідження в величезній кількості наукових праць. Зокрема приділена велика увага світовому досвіду формування земельних відносин, як в розвинених країнах, так і в країнах які успішно розвиваються. Варто відмітити дослідження Я.М. Гадзало, Л.Я. Новоковського, Т.О. Паутової, Г.І. Шарий, Я. Голобородько та багатьох інших. І незважаючи на повноту досліджень вказаних науковців, питання проведення ефективної та своєчасної земельної реформи в Україні залишається відкритим.

Формування цілей статті. Метою дослідження є актуалізація питання проведення ефективної земельної реформи в Україні, враховуючи світовий досвід та тенденції.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні земельна реформа розпочалась ще з прийняття Земельного кодексу Української Радянської соціалістичної Республіки в 1990 році. Саме в цьому законі прописувалося та затверджувалося право на землю у формі довічного успадкованого володіння, постійного володіння, а також постійного і тимчасового користування. Звичайно це було відправною точкою до формування власності на землю. Однак, варто зауважити, що успадковане володіння землею було нерівнозначне праву власності на неї і практично і теоретично земля залишалась в розпорядженні рад народних депутатів. В березні 1991 року Верховна Рада України приймає архіважливу Постанову «Про земельну реформу» для подальшого формування земельних і аграрних відносин в цілому. В цій постанові було вказано, що весь земельний фонд України визнавався як об'єкт земельної реформи, завданням якої є перерозподіл земель з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на селі.

Земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави, що визначено в Земельному кодексі України. Також зазначено, що використання права власності на землю не повинно шкодити правам і свободам інших громадян, інтересам суспільства, погіршувати природні якості землі та екологічну ситуацію. Відповідно до норм Земельного кодексу України, земельні відносини – це відносини щодо володіння, розпорядження та користування землею, вступати в які можуть громадяни, державні органи, органи місцевого самоврядування та юридичні особи [1].

Проведення земельної реформи є одним із напрямів дорожньої карти, визначеної Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Розробка й впровадження раціонального механізму державного

управління земельними ресурсами та формування ефективних земельних відносин в Україні залишається актуальним напрямом досліджень [2, с. 69].

Спільна аграрна політика країн Європейського Союзу особливо в земельних відносинах, в питаннях ринку земель сільськогосподарського призначення, покликана забезпечити вільний рух капіталу, сприяти розвитку підприємництва, конкуренції, верховенства приватної власності. Країни зацікавлені в міжнародних інвестиціях і вбачають в цьому лише позитивні наслідки для зростання економіки, тому більшість країн не вводить жодних обмежень в володінні земель сільськогосподарського призначення. Однак варто зауважити, що це відбувається в умовах досконалої законодавчої бази. У країнах, порівняно нових членів Європейського Союзу, як правило, вводяться обмеження щодо володіння сільськогосподарськими землями для іноземців, в тому числі і для громадян держав – членів Європейського Союзу. Так, у Чехії та Словаччині діє обмеження щодо іноземних фізичних та юридичних осіб, які не можуть купувати сільськогосподарську землю, що спрямовано на запобігання спекуляції сільськогосподарськими землями у державах – членах Європейського Союзу [3].

Коротко зупинимося на прикладах Нідерландів, Німеччини та Польщі. Саме ці країни, на нашу думку є вдалим прикладами функціонування ефективного ринку землі.

Варто зауважити, що в країнах Європейського союзу децентралізація є основною запорукою ефективного розвитку ринку землі, проведенню реформ, в тому числі і земельних. Регулюючі функції в землекористування покладені на представницькі органи територіальних громад та відповідні спеціалізовані установи: Словацький земельний фонд – в Словаччині, в Польщі – Агентство сільськогосподарської нерухомості, Литві – Національна земельна служба, в Латвії – Державна земельна служба, в Данії – Департамент консолідації земель. Отже, в цілому ринок землі в країнах ЄС є відкритим, або з частковими обмеженнями. Капіталістична трансформація в багатьох країнах призвела до значного зниження частки аграрного сектору в загальному ВВП країни, але при цьому створила умови для розвитку високопродуктивного сільськогосподарського виробництва. У всіх зазначених країнах поступово було створено або Ключові показники розвитку ринку землі представлені в табл. 1. Для порівняння представлено приклад Нідерландів, Німеччини та Польщі.

Таблиця 1

Ключові показники розвитку ринку землі

<i>Показники</i>	<i>Нідерланди</i>	<i>Німеччина</i>	<i>Польща</i>
Ціна с/г земель, дол./га	63700	32300	10300
Зайнятість в сільському господарстві, %	2	1,3	11,2
Тип ринку	відкритий	відкритий	відкритий з обмеженнями
Питома вага земель у приватній власності, %	89	49	81
Обмеження, щодо розміру земельної ділянки у приватній власності, га	відсутні	відсутні	до 500
Податок на придбання земель	6%	3,5 % від вартості угоди*	(тільки на продаж 2-3%)
Частка АПК у загальному ВВП, %	1,8	0,7	3,4

*Примітки: *податок на придбання землі не сплачується, якщо ціна угоди менше \$2,800.*

Джерело: розраховано за даними Statistical Databases (Faostat) [4] та Держслужби статистики України [5]

Так, аграрне виробництво в Нідерландах є високорозвиненим та високопродуктивним (продуктивність в п'ять разів вища за середню в Європі), а 89 % земель знаходиться в приватній власності. Частка сільськогосподарського виробництва в загальній структурі валового внутрішнього продукту становить приблизно 1,8 % і це при 2 % зайнятого на виробництві сільськогосподарської продукції населення. Ватро відмітити, що лібералізація ринку, відсутність обмежень щодо права власності на землю для іноземних осіб, сприяла зростанню вартості земель сільськогосподарського призначення в Нідерландах (64 тис. доларів за 1 гектар).

Ціна на землю формується виключно на ринку (дерегуляція) під впливом попиту та пропозиції. Покупець при купівлі земельної ділянки обов'язково сплачує податок в розмірі 6 % від ціни угоди. В законодавстві країни прописано, що є можливість не платити податок, однак при цьому гарантується покупцем цільове використання земельної ділянки, тобто покупець зобов'язаний на протязі 10 років займатися сільськогосподарським виробництвом.

Отже, досвід і політика Нідерландів, яка характеризується значною лібералізацією, та відкритістю, високими показниками

продуктивності та ефективності, є повчальним прикладом для розвитку ринку землі в Україні.

Аграрне виробництво Німеччини, яке характеризується використанням передових технологій та новітніх механізмів є одним з найдосконаліших прикладів проведення ефективної земельної реформи. Було пройдено багато спланованих етапів, прийнято чималу кількість законів та нормативно-правових актів, внесено значну кількість поправок, щоб створити високо лібералізований та високорозвинений ринок землі. Хоча відмінність в соціально-економічному становищі Східної та Західної Німеччини, в тому числі і в аграрному виробництві відчутна і зараз. Наразі в Німеччині переважають середні та великі ферми.

Ціна землі сільськогосподарського призначення в середньому становить 32 тис. доларів за 1 гектар і встановлюється виключно під впливом ринкових важелів. Не має жодних обмежень і по максимальній площі, і по площі землі в приватній власності. Хоча кожним федеральним районом встановлюються відповідні мінімальні площі земельних ділянок, однак ціни встановлюються ринком.

Серед групи порівняно нових країн-членів Європейського Союзу варто відмітити досвід Польщі, як індустріальної країни з розвиненим аграрним виробництвом (47,1 % – становлять сільськогосподарські угіддя). В аграрному секторі зайняті 11,2 % працівників, і вони формують 3,4 % валового внутрішнього продукту країни. Соціальну політику Польщі, і зокрема особливості земельних відносин, відрізняє той факт, що на протязі всього періоду соціалістичного управління, 75 % сільськогосподарських земель перебували в приватній власності. А отже і проведення земельної реформи в Польщі відбулось швидко і ефективно. Дивує той факт, що на протязі тривалого періоду (майже 12 років) вже будучи країною Європейського Союзу Польща відкрила ринок землі і для іноземців (травень 2016 року). При цьому, щоб запобігти внутрішньому диспаритету, виділялись на підтримку аграрного сектору найбільші серед країн ЄС видатки.

Наразі аграрний сектор Польщі представлений фермами сімейного типу, яким належить 80 % ріллі. Основна частина сільськогосподарських угідь країни розділена між понад 3 млн. приватних селянських господарств, площа яких в середньому становить менше 7 га. Це менше в 10 разів від площі раціонального фермерського господарства у країнах ЄС. Варто зауважити, що на розвиток фермерських господарств в Польщі впливає той факт, що

розмір земельної ділянки у власності однієї людини, відповідно до законодавства, не повинна перевищувати 500 га., хоча навіть такі землеволодіння скоріше виняток.

Земельна реформа є складним і багатограним комплексом заходів, спрямованих у своїй сукупності на реалізацію таких основних цілей: 1) здійснення переходу від виключно державної до різних форм власності на землю; 2) забезпечення соціально справедливого й економічно обґрунтованого перерозподілу земель і створення рівних умов для всіх форм господарювання на землі; 3) створення економічного та юридичного механізмів регулювання земельних відносин; 4) зупинення процесів деградації землі та інших пов'язаних з нею природних ресурсів, забезпечення їхнього відновлення й розширеного відтворення [7, с. 12].

Пріоритетним на етапі проведення земельної реформи є визначення того, як програма має орієнтуватися на людей і землю, тобто слід ставити ці два елементи. Варто визначити диференційовану потребу в землі залежно від територіального розміщення та необхідності (потреби) [8, с. 66]

За відсутності ринку земель, в Україні активно розвиваються орендні відносини. При цьому вартість оренди земель сільськогосподарського призначення розраховується на основі нормативно-грошової оцінки. Варто зауважити, що спираючись на досвід країн Європейського Союзу, орендні відносини і ринок землі можуть ефективно співіснувати в Україні, а ціна землі встановлюватися і різнитися за кількома критеріями: попит, територіальне розташування, природна родючість.

Висновок. Отже, земельна реформа, на відміну від багатьох інших, має відчутні результати вже в перші роки, а отже і від вірного векторного спрямування залежить соціальний та економічний розвиток держави вже в найближчий час. Запровадження ринку землі забезпечує досягнення, як економічних, так і соціальних цілей. Однак досягти ефективного балансу надзвичайно складно, адже ці цілі практично суперечать одна одній. Так, соціальні цілі – це в першу чергу підвищення добробуту селян та дрібних землевласників, що буде сприяти подоланню соціальної нерівності в Україні. Економічні цілі – інтенсифікація та кооперація сільськогосподарського виробництва, що в свою чергу вирішить актуальні питання продовольчої безпеки країни, задовольнить вимоги внутрішнього ринку, призведе до підвищення прибутковості однак і буде сприяти розвитку латифундизму. Наразі в Україні правлять крупні агрохолдинги, як

найбільші латифундисти і дрібним господарствам надзвичайно складно конкурувати з такими формуваннями, навіть обираючи вільні перспективні ніші ринку аграрної продукції. Довід проведення земельної реформи в країнах Європейського союзу беззаперечно повчальний і необхідний. Ринок землі в більшості країн ЄС є успішним прикладом відкритості та лібералізації, що призвела до високих результатів продуктивності та ефективного використання ресурсів у сільськогосподарському виробництві.

Література.

1. Земельний кодекс України: від 25 жовтня 2001 р. № 2768 // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276>.

2. Паутова Т.О. Земельна реформа в Україні: актуальність, проблеми та перспективи реалізації / Т.О. Паутова Г.І. Шарій // Інвестиції: практика та досвід. [Всеукраїнський науковий журнал]. – Київ, 2017. – № 15. – С. 69-73.

3. Постанова КМУ від 7 червня 2017 р. № 413. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/18-2018-%D0%BF>.

4. FAO, Statistical Databases (Faostat) [Electronic resource]. – Access mode: www.faostat.fao.org

5. Офіційний веб-сайт Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Голобородько Я. Земельна реформа: зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / Я. Голобородько // Аграрна газета. – Режим доступу: http://www.agrarnagazeta.com.ua/zemelna_reforma_zarubizhniy_dosvid.html.

7. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи / За наук. ред. Л.Я. Новаковського. – К. : Аграр. наука, 2015. – 48 с.

8. Ruth Hall. Land reform how, and for whom? / Ruth Hall // Land demand, targeting and acquisition № 3. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.plaas.org.za/sites/default/files/publications-pdf/AC3.pdf>.

References.

1. Zemel'nyj kodeks Ukraïny [The Land Code of Ukraine]. (2001). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768> [in Ukrainian].

2. Pautova T.O., & Sharyj G.I. (2017). Zemel'na reforma v Ukraïni: aktual'nist', problemy ta perspektvyv realizacii' [Land reform in Ukraine: urgency, problems and prospects of realization]. *Investycii': praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, No 1, pp. 69-73 [in Ukrainian].

3. Strategija udoskonalennja mehanizmu upravlinnja v sferi vykorystannja ta ohorony zemel' sil'skogospodars'kogo pryznachennja derzhavnoi' vlasnosti ta rozporjadzhennja nymy [Strategy for improving the management mechanism in the field of use and protection of agricultural land of state ownership and disposal]. (2017). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/18-2018-%D0%BF> [in Ukrainian].

4. FAO, Statistical Databases (Faostat). Retrieved from www.faostat.fao.org. [in English].

5. Oficijnyj veb sajt Derzhkomstatu Ukraïny [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

6. Goloborod'ko Ja. (2016). Zemel'na reforma: zarubizhnyj dosvid [Land reform: foreign experience] *Agrarna gazeta – Agrarian newspaper*. Retrieved from http://www.agrarnagazeta.com.ua/zemelna_reforma_zarubizhniy_dosvid.html [in Ukrainian].

7. Novakovs'kij L. (2015). Nacional'na dopovid' shhodo zavershennja zemel'noi' reformy [National Social Security Fund Completion of Land Reform]. Kiev: Agrarian science, p. 48 [in Ukrainian].

8. Ruth Hall (2017) Land reform how, and for whom? Ruth Hall. Land demand, targeting and acquisition. No 3. Retrieved from <https://www.plaas.org.za/sites/default/files/publications-pdf/AC3.pdf>. [in English].

Анотація.

Антощенко В.В., Кравченко Ю.М. Земельна реформа, досвід, тенденції та перспективи.

У статті розглядається актуальність і необхідність забезпечення проведення ефективною земельною реформою в Україні. Дослідження проведені спираючись на досвід успішних країн і їх рекомендації. Земельна реформа, на відміну від багатьох інших, дає відчутні результати вже в перші роки. Від вірного векторного напрямку залежить соціальний і економічний розвиток держави вже найближчим часом. Введення ринку землі забезпечує досягнення, як економічних, так і соціальних цілей. Так, соціальні цілі - це в першу чергу підвищення добробуту селян і дрібних землевласників, сприятиме подоланню соціальної нерівності в Україні. Економічні цілі - інтенсифікація і кооперація сільськогосподарського виробництва, що в свою чергу вирішить актуальні питання продовольчої безпеки країни, задовольнить вимоги внутрішнього ринку, призведе до підвищення ефективності і прибутковості.

Ключові слова: земля, земельна реформа, досвід, ринок землі.

Аннотация.

Антощенко В.В., Кравченко Ю.Н. Земельная реформа, опыт, тенденции и перспективы.

В статье рассматривается актуальность и необходимость обеспечения проведения эффективной земельной реформы в Украине. Исследования проведены опираясь на опыт успешных стран и их рекомендации. Земельная реформа, в отличие от многих других, дает ощутимые результаты уже в первые годы. От верного векторного направления

зависит социальное и экономическое развитие государства уже в ближайшее время. Введение рынка земли обеспечивает достижение, как экономических, так и социальных целей. Так, социальные цели – это в первую очередь повышение благосостояния крестьян и мелких землевладельцев, будет способствовать преодолению социального неравенства в Украине. Экономические цели – интенсификация и кооперация сельскохозяйственного производства, что в свою очередь решит актуальные вопросы продовольственной безопасности страны, удовлетворит требования внутреннего рынка, приведет к повышению эффективности и прибыльности.

Ключевые слова: земля, земельная реформа, опыт, рынок земли.

Abstract.

Antoshchenkova V.V., Kravchenko Yu.M. Land reform, experience, trends and prospects.

The article discusses the relevance and the need to ensure the implementation of effective land reform in Ukraine. The studies were carried out based on the experience of successful countries and their recommendations. Land reform, unlike many others, gives tangible results in the early years. The social and economic development of the state in the near future depends on the right vector direction. The introduction of a land market ensures the achievement of both economic and social goals. So, social goals - this is primarily the increase in the welfare of the peasants and small landowners, will contribute to overcoming social inequalities in Ukraine. The economic goals are the intensification and cooperation of agricultural production, which in turn will solve pressing issues of the country's food security, satisfy the requirements of the domestic market, and lead to increased efficiency and profitability.

Key words: land, land reform, experience, land market.

УДК 338.24:504.06

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ, ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА РОЗВ'ЯЗАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ НА ВИРОБНИЦТВІ

**АРТЕМЕНКО О.О., к.е.н., доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останні десятиріччя характеризуються глибоким переосмисленням шляхів подальшого економічного розвитку суспільства. Це переосмислення знайшло своє втілення в сприйнятій світовою спільнотою концепції сталого розвитку. Відповідно до цієї концепції екологічна діяльність стає однією з важливіших задач управління виробництвом. Одним з загально визнаних інструментів розв'язання екологічних проблем промислового виробництва є екологічний менеджмент.